

A PAPI HONFOGLALÁSKORI TEMETŐ

1956 júniusában Csurka János papi lakos, Makay László kisvárdai tanár útján értesítette a nyíregyházi Jósza András Múzeumot, hogy a községben homokbányászás közben sírokat találtak. A leletmentő ásatást június 11—15-e között és szeptember 3-án végeztem, amikor is az alábbiakat lehetett megállapítani.

Lelőhely: Pap (Szabolcs-Szatmár megye, kisvárdai járás), Rózsadomb —, korábban Rákosi telep, Balázshegy. A homokdomb, amelyet az 1950-es évek elejétől kezdve homokbányászás céljából használtak, a község déli végén az ún. 2. utca déli végénél van Csurka István háza előtt. Állítólag csak 1956-ban találtak sírokat, amelyekben a bemondás alapján lókoponyák, fegyverek, pitykék voltak az embercsontokon kívül. Sajnos a községi tanács, bár tudott a sírok előkerüléséről, nem tulajdonított a leleteknek semmi jelentőséget, így nem is jelentették. A dombnak legkevesebb felét már a hitelesítő ásatás előtt elhordták. A megmaradt rész lejtési szögéből látható, hogy a domb legmagasabb része is elpusztult. Ennek alapján feltételezhető, hogy a temető java része már korábban tönkrement.¹

A leletmentő ásatást két ízben végeztem, mivel a bevetett részen nyáron nem lehetett dolgozni. Első ízben az 1—4., másodízben az 5—7. sz. sírok kerültek megfigyelésre, illetve feltárára (1. kép).²

A további ásatára anyagi fedezet nem volt, így csak nagyjából tétélezhető fel, hogy a temető déli oldalán nincsenek további sírok, bár a 3—5 méter széles biztonsági sávban további sírok nem kerültek elő.

A megfigyelt, illetve feltárt sírok az alábbiak:

1. sz. sír. Homokkitermelés alkalmával jórészt megbolygatott sír, benne igen rossz fenntartású felnőtt (nő?) hiányos koponya- és vázcsontjai. Mélység: 40 cm. tájolás: északról nyugat felé 69°. Mellékletek: 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült karika fele; 3 db aranyozott ezüst ruhadísz, közepén lyukkal, hátoldalon 1—1 felerősítésre szolgáló füllel; 6 db aranyozott ezüst kéttagú csüngő, felső kerek tagjának közepén lyukkal, hát oldalán 1 felerősítésre szolgáló füllel. A tárgyak igen kopottak, aranyozás nyomai gyéren figyelhetők meg (2. kép 1—10).

2. sz. sír. Homokkitermelés alkalmával jórészt megbolygatott sír, benne 1—6 év közötti gyermek hiányos koponya és állkapocs töredékei. Mélység: 50. Melléklet: 1 db kerek átmetszetű ezüsthuzalból készült nyílt, egyenesen levágott végű karika (2. kép 11).

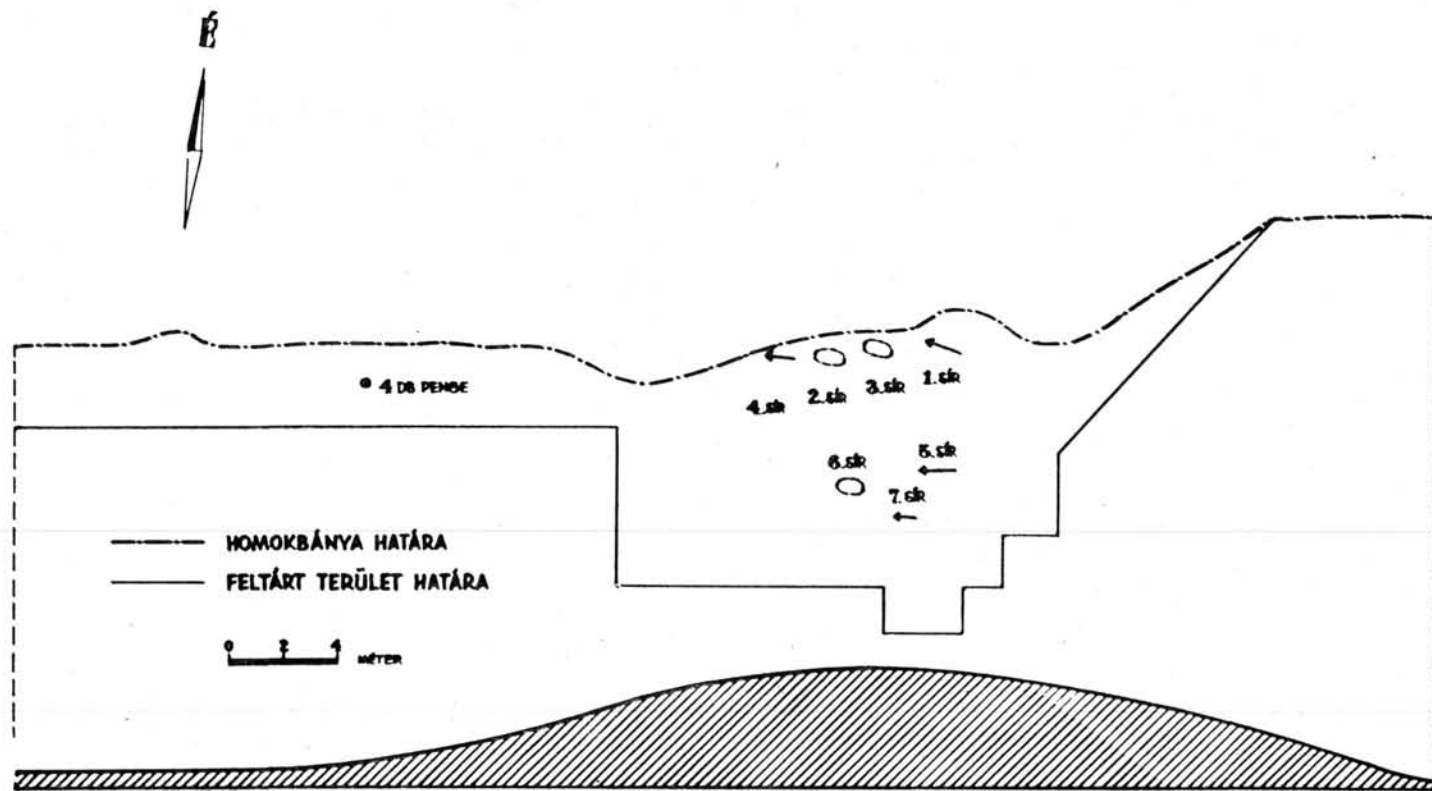
3. sz. sír. Homokkitermelés alkalmával jórészt megbolygatott sír, benne 1—6 év közötti gyermek (leány?) hosszúcsont töredékei. Mélység: 60. Mellékletek: 1 db

¹A terepviszonyok és a bemondás alapján megállapítható, hogy 20—30 sírnál többet nem pusztíthattak el.

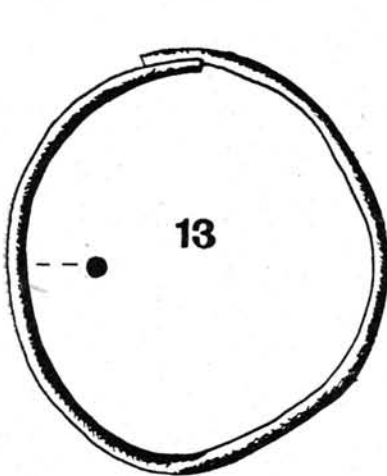
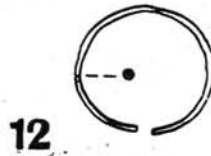
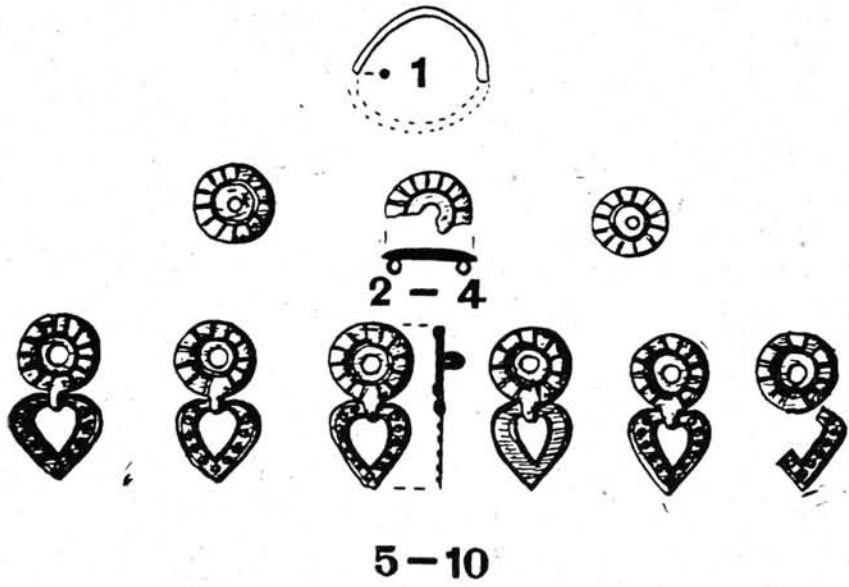
²A kutatásról már korábban jelent meg rövid beszámoló az Arch. Ért. 58 (1958) 90; illetve a Régészeti Füzetek IX (1958) 39. oldalai. Azonkívül v. ö. + Fehér G.—Éry K.—Kralovánszky A., A Közép-Duna-medence magyar honfoglalás és kora Árpád-kori sírleletei. (Szerkesztő Szőke B.) Archeológia Közlemények 2 (1961) 801. sorszám.

PAP
RÓZSADOMB
2. UTCA

CSURKA ISTVÁN HÁZA



1. kép. A pap-rózsadombi honfoglaláskori temető térképe



2. kép. Pap-Rózsadomb, 1. sír (1—10); 2. sír (11); 3. sír (12—14)

kerek átmetszetű bronzhuzalból készült, egyenesen levágott végű sima karika; 1 db kerek átmetszetű bronzhuzalból készült nyílt, elkeskenyedő és egymásra hajló végű karperec; 4 db kerek átmetszetű bronzhuzalból fonott, hurkos-kampós kapcsolóval ellátott karperec (2. kép 12—14).

4. sz. sír. Állat révén megbolygatott sírban, 7—14 év közötti gyermek (leány?) igen rossz fenntartású koponya- és vázcsontjai. Mélység: 70, sírgödör hossza: 130, szélessége: 45, tájolás: északról nyugatra 90°. Vázhossz: 115—120. Melléklet: jobb kézfejsontok felett, a sírfenéktől +25 cm magasságban függőleges helyzetben vasrudacska (ár? nyílcsúcs? nyárs?). Koponya bal oldalánál másodlagos helyzetben ezüstlemezből készült fejesgyűrű. Bal alkarcsontokon kereszt átmetszetű huzalból készült, elkeskenyedő végű, nyílt karperec. Keresztcsonton hatszorosan gerezdelt kék üvegpaszta gyöngy, egyik végén s a lyukban vasmaradványok. Ugyanitt rombusz alakú vaslemez, egyik végén kampósan visszahajlított taggal (fibula?).³ Jobb alsó lábszárcsontoknál függesztőfüles öntött bronzcsengő fele, alján háromszög alakú bevágás mellett rovátkolások (3. kép 1—6).

5. sz. sír. Felnőtt férfi bolygatatlan, rossz fenntartású koponya- és vázcsontjai. Mélység: 55, tájolás: északról nyugat felé 110°. Sírgödör vonala nem volt látható. Vázhossz: 161. Alkarcsontok a medencében.

Mellékletek: szeméremcsont előtt lant alakú vascsiholó. Ugyanott kovakő. Jobb combcsont alsó harmadánál belül, azzal párhuzamosan egyélű, egyenes vaskés. hegyével a lábfejsontok, élével a bal combcsont felé, vízszintes helyzetben (3. kép 7—9).

6. sz. sír. 1—6 év között elhalt gyermek rossz fenntartású koponya töredékei. Mélység: 35. Melléklet nem volt megfigyelhető.

7. sz. sír. 1—2 év között elhalt gyermek igen rossz fenntartású koponya- és vázcsont töredékei. Mélység: 40; vázhossz: 60—80; tájolás: északról nyugat felé 94°. Mellékletek: a koponya bal oldalán aranyozott ezüst rozetta; a nyakcsigolyáknál ismeretlen rendeltetésű vastárgy morzsaléka; baloldali bordák között II Nasr (913—942) ezüst dirhemének fele (3. kép 10—11).⁴

A temető területén előkerült szórvány jellegű leletek:

1. Az 1. és 3. sz. sír között 100 cm mélyen, bolygatott földben közepesen iszapolt és korongolt, középszürke színű, kihajló peremű, vállnál szélesedő edény. Perem alján egyenes hullámvonal, alatta 24-es vízszintes vonalköteg (5. kép 2).

2. Az 1. sz. sírtől északkeletre 50 cm-re, 90 cm mélyen ezüstlemez töredékei (4. kép 1).

3. Az 1. sz. sírtől délkeletre 50 cm-re, 90 cm mélyen, aranyozott ezüst ruhadisz töredékes állapotban (4. kép 2).

4. Az 1. sz. sírtől nyugatra 20 cm-re, közepesen iszapolt és égetett, barnásszürke színű edény perem- és oldaltöredéke, oldalán 7-es vonalköteggel (4. kép 10).

5. Öntött ezüstgomb, fején 9 sugaras díszítéssel, hátoldalán 1 aklaszeggel (4. kép 3).

6. Öntött, aranyozott ezüstgomb, fejében közepén kör alakú bemélyedéssel, hát oldalán 2 aklaszeggel (4. kép 4).

7. Ezüstözött bronzlemez töredéke (4. kép 9).

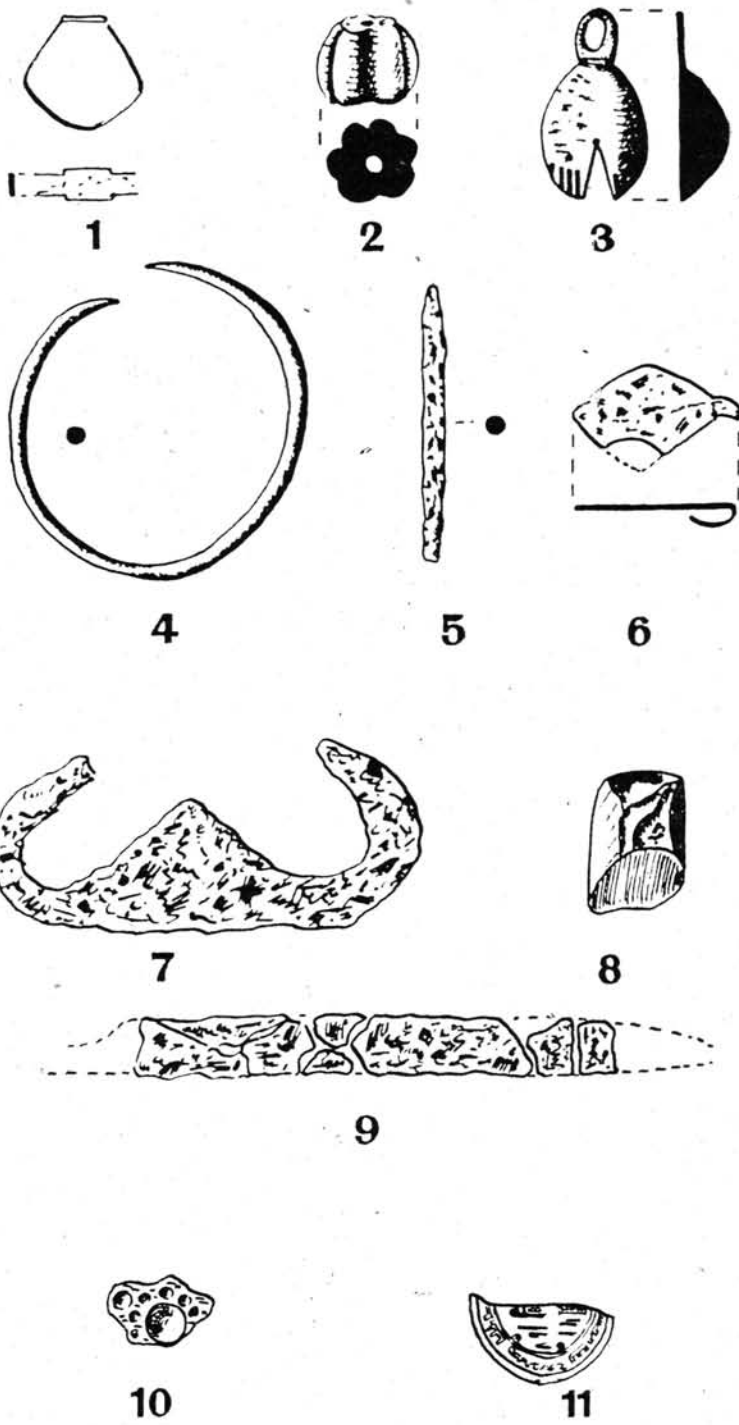
A síroktól nyugatra, a domb nyugati lejtőjén 45 cm mélyen 1 db kova és 3 db obszidián penge került elő. A temetőhöz való tartozásuk bizonytalan. A pengék környékén semmiféle hamus elszíneződés vagy állatcsont nem került elő (4. kép 5—8).⁵

Mivel a temető ismeretlen hányada pusztult el korábban, így nem lehet megismerni a fentebb leírt 7 sír viszonyát, az eredeti összes sírhoz. Ennek alapján nem lehetséges olyan fontos kérdésekre válaszolni, hogy: hány embert temettek el? — mennyi ideig használták a temetőt? — kis vagy nagy családi volt a temető? — milyen volt a nemek, valamint a felnőttek és gyermekek aránya? — milyen fokú volt a csecsemőhalandóság?

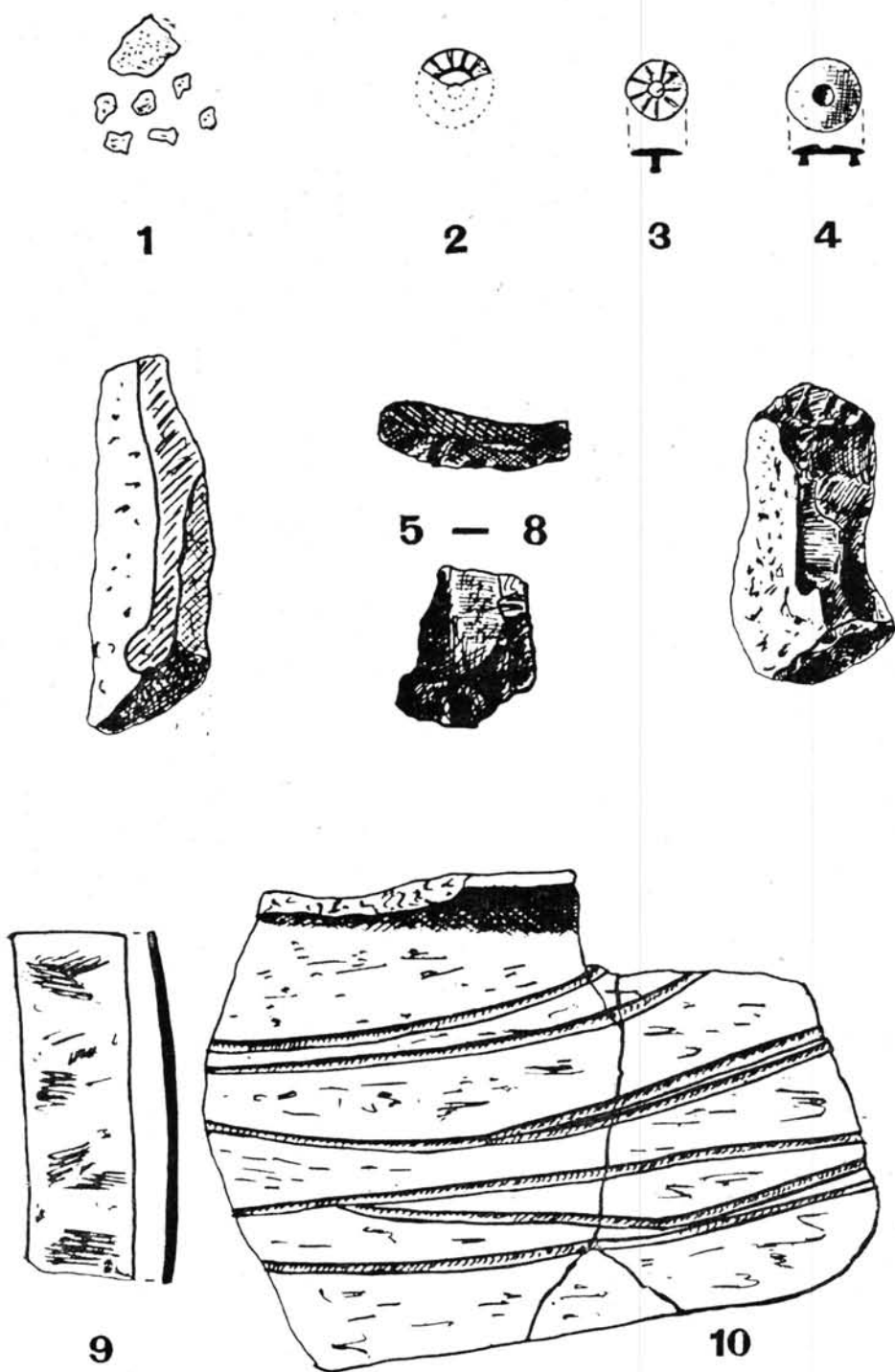
³ Teljesen hasonló példány ismeretes Szentés-Nagyhegy, Gyarmati-földről 1906-ban feltárt sírból is. Szentési Múzeum. Leltári szám nélkül.

⁴ A dirhem meghatározásáért dr. Huszár Lajosnak tartozom köszönettel.

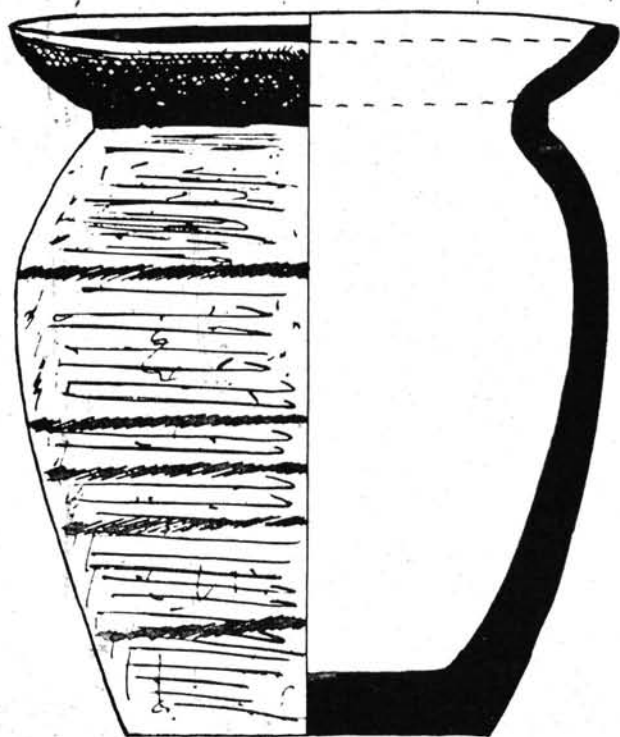
⁵ A leletek a nyíregyházi Jósza András Múzeumban vannak.



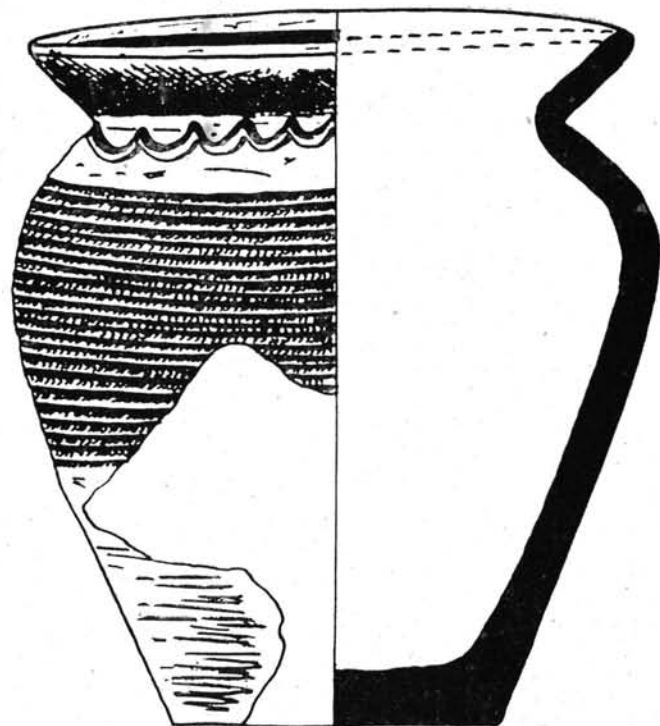
3. kép. Pap-Rózsadomb, 4. sír (1—6); 5. sír (7—9); 7. sír (10—11)



4. kép. Pap-Rózsadomb. Szórványok a temetőből



1



2

5. kép. Pap-Sereshegy. Szórvány (1); Pap-Rózsadomb. Szórvány (2)

hány év volt a várható, tényleges és az átlag életkor? stb. Ugyancsak nem tudunk választ kapni arra sem, hogy voltak-e, s ha igen akkor milyen fegyverek —, a temetkezési szokásaik az átlaghoz hasonlóak voltak-e, avagy nem? stb.

Az mindenesetre megállapítható, hogy nem volt ún. sorostemető, mivel a sírok nem egy sorban — egyenes vagy kissé hajló ívben — kerültek megásásra.

Ugyancsak nem adhatunk biztos választ arra vonatkozóan, hogy Papon szokásban volt-e nemek vagy életkor alapján eltemetni a halottakat?⁶ A homokbányászás alkalmával a temető északi részében állítólag „fegyverek, pitykék, lócsontok” voltak a sírokban, tehát általában a férfi sírok mellékletei. A megmentett déli temetőrészben gyermekek, és egyegy férfi, illetőleg nő került eltemetésre. A 4. sírt állat bolygatta meg, így lehetséges, hogy a függőleges helyzetű vasrudacska nem in situ került megfigyelésre. Éppen ezért bizonytalan, hogy ebben az esetben a hegyes vas rontás elleni szerepéről beszélhetünk-e?⁷

A temetkezéssel kapcsolatos adatokból annyi viszont biztosan megállapítható, hogy Papon a X. század első felében, illetőleg temetkeztek emberek. Az eltemetettek etnikumát ma még nem lehet biztosan meghatározni,⁸ csupán annyit mondhatunk a régészeti leletek alapján, hogy a 896-ban a Kárpát-medencébe bejött ún. honfoglaló magyarság első vagy második nemzedékéhez tartoztak.

A temetőben előkerült dirhem-lelettel kapcsolatban megjegyezzük, hogy lelőhely tekintetében nem ütközik ki az eddig tapasztalt országos előkerülési képből.⁹ Ismeretes ugyanis, hogy a dirhemek tömegükben a Felső-Tisza vidékén, a Duna—Tisza közén és a Kisalföld területein bukkantak elő (6. kép). Ezzel szemben a IX—X. századi ún. nyugati érmek, ugyancsak tömegükben a Dunántúlról, a Duna—Tisza közéről ismeretesek. A bizánci pénzek pedig a Tiszántúlról.

Érdemes megfigyelni azt, hogy a nyugati, déli és keleti eredetű pénzek közül egyik sem fordul elő az eddigi adatok alapján a X. században megszállt terület egészén, hanem annak csak egyes részein. Az a tény, hogy általában a pénzverési hely irányának megfelelő égtájú országrészről kerülnek elő a pénzek, több kérdést vet fel.

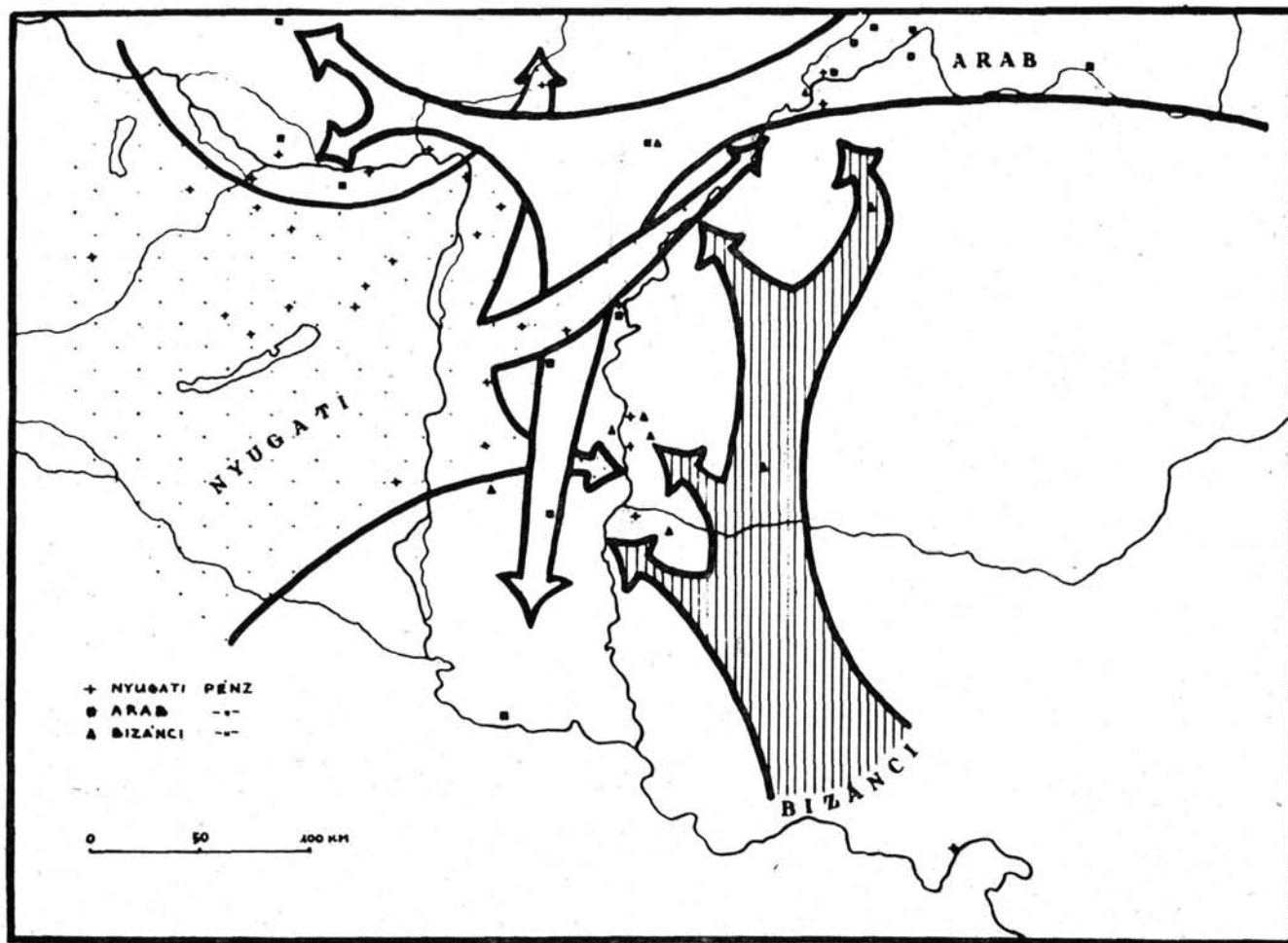
1. Az ún. nyugati és bizánci pénzekkel kapcsolatban közismert feltevés az, hogy e pénzek a Kárpát-medencébe való kerülése a kalandozásokkal kapcsolatos (zsákmány, adó). Ezen okon felül felvetjük még annak

⁶ V. ö. László Gy., A honfoglaló magyar nép élete. Bp. 1944, 125—165.

⁷ Solymossy S., A vas babonás ereje. Ethnographia 44 (1933) 97—117.

⁸ V. ö. Györffy Gy., A magyar nemzetségtől a vármegyéig, a törzstől az országig. II. Századok 92 (1958) 5—6. szám 607—615.; László Gy., Óstörténetünk legkorábbi szakaszai, Bp. 1961. 1—23.

⁹ Megjegyezzük, hogy Huszár L., Das Münzmaterial in den Funden der Völkerwanderungszeit in Mittleren Donaubecken, Acta Arch. Hung. 5 (1955) 99. oldalán a CCXVIII. sz. alatt közölt székesfehérvári dirhem lelőhelye nem Székesfehérvár, hanem ismeretlen. A korábbi közleményekben (Arch. Ért. 1902. 314—315; Arch. Ért. 1920—22. 27) Székesfehérvár van megadva mint lelőhely. A székesfehérvári István Király Múzeum könyvtárában levő Arch. Ért. 1920—22. 27. oldalán, Marosi Arnold akkori múzeumigazgató saját cikkében, kézírásával, jegyezte be Lichtneckert fehérvári régiségkereskedőre való hivatkozással, akié eredetileg a dirhem volt, hogy azt ő Fejér budapesti régiségkereskedőtől vette mint ismeretlen lelőhelyű darabot.



6. kép. A Kárpát-medencében előkerült X. századi pénzek lelőhelyei

lehetőségét is, hogy nemcsak azért kerülhetnek elő a nyugati és bizánci pénzek onnan, ahonnan a kalandozók — nyilván törzsi szállásterületük-ről — elindultak, hanem azért is, mert az említett területek a bizánci, illetőleg nyugati kereskedelmi vérkeringésbe tartoztak. Hasonló a helyzet a dirhemekkel is.

2. A különböző eredetű pénzek különböző területeken való felbukkasásának okát, kereshetjük még a törzsi szállásterületek különbözőségében is. Ez természetesen nem azt jelenti, hogy például a dirhemek előkerülése alapján azt tartanánk, hogy a Felső-Tisza vidékén, a Duna—Tisza közén és a Kisalföldön egy és ugyanazon törzsnek volt a szállásterülete. De jelenti azt, hogy e területeken élő törzsek között valamilyen hasonlóság, azonosság volt. A helynévanyag, régészeti leletanyag stb. nyújtotta támpontok párhuzamba állítva e megfigyelésünkkel, később felhasználhatók lehetnek a törzsi szállásterületek meghatározásánál.

3. Fennáll annak a lehetősége is, hogy a bizánci birodalom — miként az a magyar honfoglalás előtti időben történt, amikor a Duna vonala volt a birodalom határa — a középső és alsó Tisza környékét vonta elsősorban politikai tekintete körébe. Ennek alapján e területeken lakók is, a közvetlen szomszédjukat jelentő nagyobb hatalom felé fordították figyelmüket.

4. Feltűnő, hogy Erdély területéről eddig nem ismeretes X. századi pénzlelet. Ennek oka vagy az lehet, hogy csak akkor szállták meg tömegesen az erdélyi részeket, amikor már nem rendelkeztek sem arab, sem nyugati, illetve bizánci pénzekkel; vagy pedig olyan törzs vagy törzsek vették birtokukba a területet, amelyeknél nem volt szokásban a pénzzel való temetkezés.

Kérdéses, hogy a temetkezés idejében a község neve mi lehetett, ugyanis „pap” szavunk mint helynév a XIII. században tűnik csak fel okleveleinkben. Köznévként viszont a XV. század elejétől kezdve. Értelme régen is azonos volt a maival.¹⁰ A X. század első felében tehát nyilvánvalóan nem lehetett azonos a község neve a maival.¹¹

Végül táblázatban adjuk a temetőre vonatkozó adatok reprezentációs értékeit, a további összehasonlítás lehetősége végett. Külön tanulmányokban foglalkoztunk a kiszámítás módjával, itt csupán csak annyit jegyzünk meg, hogy a tizedes ponttal ellátott számok azok százalékszámok (1,0 = 100%), viszont a többi számok pedig konvencionális pontértéket jelentenek; még pedig a ritussal kapcsolatos adatoknál, a teljes értékű adat = 2. a bizonytalan értékű adat = 1; a minőség címszó alatt, 1—24-ig terjedő pontértékkel került kifejezésre minden egyes lelet oly módon, hogy az anyag díszítettség és a rekonstruálhatóság együttesen van kifejezve a számértékkel s ezek összegét adtuk meg. A tárgyi anyag típuscsoportjai közül, a hangsúlyozottan rituális vonatkozású tárgyakhoz, jelen esetben az étel-ital áldozatot jelentő edényt és a pénzt soroltuk. *Sx* jelzéssel a temetőhöz tartozó bizonytalan számú sírok összességéből származó leleteket jeleltük.¹²

Kralovánshy Alán

¹⁰ *Bárczi G.*, Magyar szófejtő szótár. Bp. 1941, 234.

¹¹ Itt említjük meg, hogy a mai község határából, a Sereshegy-i homokbányából Csurka János papi lakos 1956-ban a nyíregyházi múzeumnak beszolgáltatott egy közepesen iszapolt és égetett, barnásszürke, kihajló peremű, korongolt kis edényt, oldalán korongolás nyomaival (5. kép 1). Az edény kora: X. század.

1. táblázat. A papi honfoglaláskori temetőre vonatkozó adatok reprezentációs adata

Általános topográfiai reprezentációs érték	1,0
Általános feltártsági reprezentációs érték	0,3
Általános kronológiai reprezentációs érték	0,9

s i r s z á m	egyedi feltártsági reprezentációs érték	egyedi topográfiai reprezentációs érték	RÉGÉSZETI ADATOK															
			RITUS										TÁRGYI ANYAG					
			tájolás	sírforma	mélység	a sír szertartásos előkészítése	a halott befedésének módja	a halott elhelyezésének módja	alkarok helyzete	rituális hiányok vagy többletek	a tárgyak afunkcionális elhelyezése	a halott elhelyezése utáni ténykedések	TÍPUS		TÁRGYAK			
													száma	ékszer + ruházati felszerelés		fegyver + gazdasági felszerelés	hangtályozottan rituális tárgyak	száma
1	0,3	1,0	2	—	2	—	—	2	—	—	—	—	3	3	—	—	10	220
2	0,1	1,0	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	1	1	—	—	1	12
3	0,1	1,0	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	2	2	—	—	3	12
4	0,3	1,0	2	2	2	—	2	2	—	—	1	—	6	6	—	—	6	49
5	1,0	1,0	2	—	2	—	2	2	2	—	2	—	3	—	3	—	3	9
6	0,1	1,0	—	—	2	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—
7	1,0	1,0	2	—	2	—	2	—	—	—	—	—	2	1	—	1	2	36
Ex	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	—	5	3	1	1	11	84

¹² Kralovánszky A., Embertani adatok és módszerek újabb alkalmazási lehetőségei a régészetben. Anthropológiai Közlemények 3 (1959) 17—32; Éry K.—Kralovánszky A., Analyse paléosociographique des cimetières des environs de Székesfehérvár. Xe et XIe siècles. Annales Historiconaturales Musei Nationalis Hungarici 52 (1960) 497—522; Nemeskéri J.—Éry K.—Kralovánszky A.—Harsányi L., Data to the Reconstruction of the Population of an Eleventh Century: Gáva-Market. Crania Hungarica IV (1961) 1—64; Nemeskéri J.—Éry K.—Kralovánszky A., Representativ value of anthropological and archeological records. Anthropos 1961 (sajtó alatt).